

УДК 336.74 (477)

## ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ: МОЖЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

**Лариса Миколаївна БАРАБАН**

*старший викладач кафедри банківської справи Черкаського інституту банківської справи  
УБС НБУ (м. Київ)*

*E-mail: Baraban2012@ukr.net*

*Анотація. Метою проведеного дослідження є аналіз сучасного стану систем електронних грошей в Україні, систематизація міжнародного досвіду правового регулювання електронних грошей та визначення подальших перспектив запровадження їх у державі як нового платіжного засобу для здійснення масових платежів.*

*Аннотация. Целью данного исследования является анализ современного состояния систем электронных денег в Украине, систематизация международного опыта правового регулирования электронных денег и определения последующих перспектив внедрения их в Украине как нового платежного средства для осуществления массовых платежей.*

**Ключові слова:** електронні гроші, електронні платіжні інструменти, електронні платіжні системи, системи масових електронних платежів, цифрові гроші.

**Ключевые слова:** электронные деньги, электронные платежные инструменты, электронные платежные системы, системы электронных массовых платежей, цифровые деньги.

**Постановка проблеми.** На початку XXI століття стрімке зростання торгового та платіжного обороту багатьох країн світу, вимагає мінімізації витрат грошового обігу та підвищення ефективності функціонування платіжних систем. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу в умовах глобалізації фінансових ринків потребує використання в розрахунках нових електронних платіжних інструментів.

Одним із новітніх засобів платежу революційного значення є електронні гроші. Електронні гроші – один із найперспективніших інноваційних платіжних інструментів. Із появою електронних грошей перед науковцями постало питання про визначення теоретичних засад функціонування новітніх платіжних інструментів у ринковій економіці та оцінці їхнього значення у грошовому обігу країни.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** У роботах зарубіжних науковців, зокрема М. Вутфольда, А. Генкіна, Ч. Гудхарда, М. Кінга, С. Кляйна, Б. Коена, Г. Селджіна, А. Шампаєва, Б. Фрідмена порушується ряд питань, пов'язаних з феноменом електронних грошей. Вони вважають, що поняття електронних грошей виникло в кінці XX сторіччя. Засновником електронних грошей вважають Devid Chaum, голландського

математика, професора Каліфорнійського університету (США), який започаткував випуск електронної готівки. Економісти називають сучасний період розвитку електронних грошей початковим на рівні теоретичної концепції, але визнають, що цей платіжний інструмент має величезний і мало досліджений потенціал, який у майбутньому може перетворити їх на реально діючий феномен економічного життя.

Важливий і великий вклад у розвиток теорії електронних грошей зробили представники вітчизняної фундаментальної економічної науки такі як: В. Міщенко, А. Мороз, М. Савлук, Т. Смовженко, В. Барановський, В. Кравець та інші. Відомі науковці не дійшли єдиної думки щодо сутності електронних грошей і тієї ролі, яку вони відіграватимуть у майбутньому. Серед відомих економістів ведеться дискусія щодо наслідків, які може викликати розвиток електронних грошей, зокрема впливу емісії електронних грошей на монетарну політику та роль центральних банків.

**Метою статті** є аналіз сучасного стану електронних грошей в Україні, можливість їх використання, тенденції розвитку та наслідки поширення електронних грошей на монетарну політику держави.

**Обґрунтування отриманих наукових результатів.** Науково-технічний прогрес і розвиток електронно-обчислювальної техніки сприяли появі у провідних зарубіжних країнах автоматизованих електронних апаратів для обробки документів і ведення поточних рахунків клієнтів. Електронні прилади і системи зв'язку для здійснення кредитних та платіжних операцій шляхом передачі електронних сигналів без участі паперових носіїв сприяли виникненню електронних грошей. Термін «електронні гроші» є відносно новим у науковій літературі і часто використовується до широкого спектра різних платіжних інструментів, що ґрунтуються на інноваційних технічних рішеннях у сфері роздрібних платежів. Потреба в такій формі грошей об'єктивно зумовлена посиленням вимог щодо економічності та зручності грошового обігу тоді, коли його обсяги і суми окремих платежів досягають значних розмірів.

Усвідомлення феномену електронних грошей в Європі на офіційному рівні відбулося в 1994 році. З того часу з'явилася ціла низка документів міжнародних банківських установ, які вважали за необхідне здійснювати постійний моніторинг відповідних систем, обмін інформацією та прийняття політичних рішень з метою збереження цілісності платіжних систем європейських держав. Одне з поширених «технічних визначень» поняття «електронні гроші» наведено в Глосарії термінів, які використовують у платіжних і розрахункових системах, оприлюдненому в 2001 році Банком міжнародних розрахунків: «електронні гроші – це вартість, яка зберігається в електронному вигляді на таких пристроях як чіпова картка або накопичувач на жорсткому диску персонального комп'ютера» [1, с. 5]. Згідно з визначенням Європейського центрального банку, «електронні гроші» у широкому розумінні – це електронне збереження грошової вартості на технічному пристрої, яка може широко застосовуватися для здійснення платежів на користь не лише емітента, але й інших суб'єктів, і яка не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для проведення транзакцій, а функціонує як інструмент передоплати на пред'явника [5, 14]. Правове визначення терміну електронні гроші для країн Європейського Союзу міститься у Директиві Європейського Парламенту та Ради Європи 2009/110 ЄС про започаткування

та здійснення діяльності емітентів електронних грошей, а також пруденційний нагляд за такою діяльністю від 16.09.2009 року. В Директиві електронні гроші визначено як грошова вартість, що являє собою вимогу до емітента і яка: а) зберігається на електронному пристрої; б) емітується під час отримання грошових коштів у вартісному розмірі не меншому, ніж емітована грошова вартість; в) приймається як засіб платежу підприємствами, іншими ніж емітент [5, с. 15].

Отже, можна стверджувати, що електронні гроші мають три основні складові – це юридична, економічна і технічна. З юридичної точки зору, електронні гроші – це безстрокові грошові зобов'язання емітента на пред'явника в електронній формі, випуск в обіг яких здійснюється емітентом як після отримання грошових коштів у розмірі, не меншому від обсягу зобов'язань, прийнятих на себе емітентом, так і у формі емітованої грошової вартості. Обіг грошових зобов'язань здійснюється шляхом поступки права вимог до емітента і породжує зобов'язання останнього в розмірі пред'явлених електронних грошей. З економічної точки зору, електронні гроші – це платіжний інструмент, який поєднує властивості як готівкових грошей, так і традиційних платіжних інструментів (чеків, переказів, банківських карток тощо). З готівкою їх поєднує можливість здійснення платежів поза банківською системою; з традиційними платіжними інструментами – можливість здійснення розрахунків у безготівковій формі через рахунки, що відкриті в банківських установах. Відповідно до технічної складової електронних грошей, виокремлюють дві головні групи електронних грошей: перша – цифрові гроші, до яких належать смарт-картки (smart cards), або електронні гаманці (e-purses). Усі вони мають вмонтований мікропроцесор із відповідним грошовим еквівалентом, записаним на ньому в результаті передоплати. Друга група: віртуальні гроші, що зберігаються в електронній мережі (network money), які зберігають грошову вартість у пам'яті комп'ютерів на жорстких дисках і являють собою різноманітне програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюють переказ коштів через електронні комунікаційні мережі, зокрема через Інтернет. Дослідження основних переваг та недоліків використання електронних грошей подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості використання електронних грошей

Переваги використання електронних грошей	Недоліки використання електронних грошей
1. Анонімність платежів як фізичними так і юридичними особами	1. Ризики шахрайства
2. Швидкість, зручність, економічність платежів, підлягають контролю з боку банків за оборотом після емісії	2. Зняти готівку без комісії не можна
3. Не має потреби інкасувати значні обсяги готівки	3. Відсутність нарахованих % за зберігання грошей на рахунках
4. Економія витрат на виготовлення, збереження, перерахування, сортування, пакування, перевезення тощо	4. Доступ обмежується фізично програмно-технічними засобами в роздрібній сфері
5. Електронні гроші, як правило, не можна витратити, якщо ці гроші викрадено або втрачено	5. Обмеження обігу визначено законами та постановами НБУ
6. Після втрати, викрадення або знищення, одразу попередивши про це банківську установу, можна отримати нові електронні гроші з відновленням первісного балансу	6. Не підлягають виплаті фондом гарантування вкладів фізичних осіб
7. Можливість здійснювати мікроплатежі в торгово-сервісній мережі	
8. Можливість отримати мікrokредити на споживчі цілі	

Але не потрібно плутати електронні платіжні системи Internet з банківським сервісом у формі електронного банку або Інтернет – банкінгу, що вважаються звичайною послугою, яку банк надає клієнту для зручності користування власним рахунком. Електронні платіжні системи в Інтернеті формують новий ринковий сектор – ринок віртуальних грошей. Емісію та обіг електронних грошей організовують за допомогою спеціальної системи електронних платежів. Останню не слід ототожнювати з терміном «електронна платіжна система». Система електронних грошей являє собою модель із набором підсистем, що дозволяють електронній вартості переміщуватися під контролем системного адміністратора, який контролює безпеку створення, обігу та знищення в рамках системи. Модель системи електронних грошей складається з трьох окремих операційних сфер:

1) сфери взаєморозрахунків, у якій фінансові інститути, клірингові палати і центральний банк здійснюють регулювання міжбанківських фінансових зобов'язань, що виникають у результаті транзакцій електронних грошей;

2) емісійно-еквайрингової сфери, у якій визначають структуру емісії та еквайрингу електронної вартості;

3) галузі використання (роздрібною сфері), у якій фактично електронна вартість переміщується між користувачами.

У цій сфері здійснюються: а) переміщення вартості від емітента до користувачів; б) переміщення вартості між користувачами; в) переміщення вартості від користувачів до емітента або еквай-

рера. Слід зазначити, що електронні гроші всіх відомих систем є наперед оплаченими і, таким чином тісно пов'язаними з грошима центральних банків. Використання електронних грошей породжує ряд важливих питань. Зокрема, чи збільшує емісія електронних грошей обсяги грошової маси в країні, і чи може така емісія призвести до зростання інфляції? Виходячи з природи кредитних грошей та оцінюючи потенційні наслідки появи в обігу електронних грошей, слід мати на увазі таке. По – перше: електронні гроші не збільшують масу коштів. Проте очевидно збільшується швидкість їх обігу, оскільки вони виступають засобом прискорення і забезпечення комерційних операцій. Якщо звернутися до класичного рівняння обміну І. Фішера, то виявиться, що у формулі  $MV = PY$  ( $M$  – грошова маса, як правило  $M1$ ;  $V$  – швидкість обігу грошей,  $P$  – рівень цін;  $Y$  – річний реальний продукт) одночасно збільшуються обидва множники в одній частині рівняння. Як результат – в іншій його частині пропорційно має зростати рівень цін, а це – інфляція. Прискорення швидкості обігу грошей є додатковим стимулятором інфляційного процесу, який повністю проявляє себе у довгостроковому періоді. Одна з проблем, породжених електронними грошима – це зміни в характері емісії грошей. Очевидно, що емісія електронних грошей призводить швидше до економічності та еластичності грошового обігу, ніж до інфляції. По-друге: неправильним є ставлення до електронних грошей як до конкуруючої альтернативи звичайних грошей. Їх поява виникла необхідністю забезпечити

комерційні операції через Інтернет там, де використання звичайних грошей є незручним або неможливим. Тому необхідно розглядати електронні гроші як доповнення до реальних грошей, необхідних для обігу, або як один із інструментів обслуговування розрахунків через Інтернет, паралельно із пластиковими картками. У сучасних умовах електронні гроші стали основною формою грошей у країнах з розвинутою ринковою економікою. Ринок електронних грошей в Європейському Союзі розвивається не так швидко, ніж очікувалося, і сьогодні не використав свого потенціалу. Серед головних причин можна виділити недостатню чіткість бізнес-правил і відсутність таких пропозицій, які б переконали більшість користувачів у перевагах електронних грошей. Нині кількість електронних платежів на одного мешканця Америки майже така сама, як і в більшості країн – членів Європейського Союзу. Картки, що зберігають вартість, сьогодні є одним із найбільш стрімко зростаючих продуктів фінансової індустрії США. В Україні, як і в світі, діють системи розрахунків електронними грошима як на програмній основі, так і на основі карток. Систему WebMoney Transfer представляє «Українське гарантійне агентство» (м. Київ) і «Інтернет. Деньги» (на технології PayCash). Електронні гроші на основі карток представлені, зокрема, офлайн-інструментами Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) і наперед оплаченими картками міжнародних карто-

вих платіжних систем. Діяльність систем електронних грошей в Україні, що використовують при розрахунках грошові замінники, досі ніяк не регламентували. Так тривало до 2008 року, коли НБУ вперше намагався взяти під контроль сферу обігу електронних грошей. На сьогодні відповідно до статей 7, 40, 56, 67 Закону України «Про Національний банк України», статей 9, 10, 12, 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні та з метою удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності, що пов'язана з випуском та обігом електронних грошей в Україні, а також здійснення моніторингу за такою діяльністю Правління Національного банку України постановою від 04.11.2010 року № 481 затвердило нову редакцію Положення про електронні гроші в Україні. Положення встановлює вимоги Національного банку України до емісії, обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні. Норми Положення розроблені з урахуванням вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради Європи і в цьому документі зокрема визначено, що: «електронні гроші» – одиниці вартості, які зберігають на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу інші, ніж емітент, особи і є грошовим зобов'язанням емітента [4, с. 6]. Склад учасників системи електронних грошей залежить від особливостей її організації. Характеристику учасників системи електронних грошей подано в таблиці 2.

Таблиця 2

## Характеристика учасників системи електронних грошей

Основні учасники системи	Функції учасників
Емітент – банківська установа	Здійснює емісію електронних грошей лише у національній валюті
Агент – особа, яка укладає з емітентом договір	- агент з розповсюдження - агент з поновлення - агент з обмінних операцій
Торговці суб'єкти господарювання	Укладають договори з емітентом і агентом з розрахунків і мають право здійснювати платежі
Користувачі – юридичні та фізичні особи	Мають право отримувати та пред'являти для їх до погашення в обмін на готівкові та безготівкові кошти
Оператор мобільного зв'язку – є агентом емітента	Продаж користувачам електронних пристроїв для здійснення розрахунків електронними грошима

Найважливішу роль у системах електронних грошей відіграє емітент. Випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки і виражених лише в гривнях. Банківські установи зобов'язані визначити суму електро-

них грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, з урахуванням таких вимог:

- сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не пови-

нна перевищувати 2000 гривень;

- сума електронних грошей на електронному пристрої, який може поповнюватися, не повинна перевищувати 8000 гривень.

Емітент зобов'язаний здійснювати погашення випущених ним електронних грошей на вимогу пред'явлених користувачами – фізичними особами, готівковими коштами або шляхом переказу на банківський рахунок, а пред'явлених користувачами – суб'єктами господарювання, торговцями, агентами, виключно шляхом переказу на банківські рахунки. Банківські установи зобов'язані забезпечити запровадження в системі електронних грошей організаційних, процедурних заходів та використання технічних засобів з метою виявлення, а також запобігання, перешкоджання та протидії шахрайству. Емітент зобов'язаний щокварталу надавати Національному банку України інформацію про діяльність, пов'язану з випуском та обігом електронних грошей.

На сьогодні 17 банків мають право здійснювати емісію електронних грошей, які функціонують у межах Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), Visa International та «Глобал Мані». Також створено дві системи електронних грошей у банківських установах: «Максі» у ПАТ «Альфа-Банк» та «Мані Іксвай» («Money») в ПАТ «ФІДОБАНК». У НБУ є заявки на реєстрацію правил систем ГлобалМані банку «Український капітал», Shiftpay Першого інвестиційного банку, «Електронні гроші» Райффайзен Банку Аваль і WebMoney note – дочірньої системи WebMoney, що намагається пройти реєстрацію через «Український професійний банк». В Україні систему WebMoney Transfer представляє «Українське гарантійне агентство», створене в грудні 2003 року. Відповідно до термінології, прийнятої в країнах ЄС, ця компанія є емітентом електронних грошей, номінованих в українських гривнях, а відповідно до термінології прийнятої в системі WebMoney Transfer, – Гарантом титульних знаків WMU. Ця компанія використовує правову модель, відповідно до якої емісія титульних знаків WMU здійснюється згідно з Цивільним Кодексом України. Титульні знаки – це майнові активи користувача. Такими активами виступають грошові кошти, які зберігаються на рахунках ТОВ «Українське гарантійне агентство» в банку [7].

Електронні гроші належать до тих фінансово-економічних аспектів, що безпосередньо мають причетність до діяльності уряду, державних органів і громадськості. У перспективі центральні

банки втрачатимуть монополізм у сфері грошово-кредитної емісії та організації грошового обігу внаслідок динамічного розвитку інформаційних технологій. Відтак, можна виділити три важливі тенденції у цій сфері:

- по-перше, з'являються ознаки зниження попиту на традиційні «банківські» гроші в якості засобів обігу і платежу;

- по-друге, відбуваються кардинальні зміни в кредитуванні нефінансового сектору, в результаті яких банківські депозити припиняють бути головною базою позик для юридичних та фізичних осіб;

- по-третє, формуються більш досконалі механізми приватного клірингу, які в перспективі можуть замінити систему розрахунків між контрагентами через центральні банки.

**Висновки.** Таким чином, інтересам центрального банку, банківських установ і держави в цілому відповідає створення в Україні правової основи для гарантування того, щоб емітенти електронних грошей були надійними, а системи розрахунків електронними грошима – безпечними та ефективними. Важливо також, щоб законодавство гарантувало рівні умови для провайдерів різних видів електронних грошей. Прогнозування розвитку електронних грошей в Україні є складною справою. Водночас очевидно, що електронні гроші, з'явившись на ринку, вже не здадуть свої позиції і, долаючи перешкоди, утвердяться на ньому назавжди. Найпопулярнішими в Україні є вид електронних грошей, що відтворює грошову вартість, яка за допомогою програмного забезпечення зберігається в пам'яті комп'ютерів чи інших пристроїв. Розрахунки такими електронними грошима відбуваються з використанням телекомунікаційних мереж, здебільшого відкритої мережі Інтернет. Сьогодні в Україні близько 25 % населення є користувачами Інтернету, а це означає, що ця кількість зростатиме, отже, збільшуватиметься кількість потенційних користувачів електронних грошей. За даними Національного банку України, у четвертому кварталі 2013 року оплата товарів електронними грошима склала 511,3 тис. грн, що на 96,6 % більше, ніж за аналогічний період 2012 року. Лідером з використання електронних засобів є система ГлобалМані. На кінець 2013 року загальна кількість електронних грошей в обігу в Україні зросла на 42,5 % порівняно з аналогічним періодом 2012 року – на 7,4 млрд грн. Планується, що до кінця 2014 року обсяг електронних грошей на ринку може зрости до 20 млрд грн [8].

Проте схеми обігу електронних грошей на програмній основі складніші за ті, в основу яких покладено використання карток. Електронні гроші на карткових носіях мають перспективу у випадках, коли покупець розраховується безпосередньо у торговця. Картки із вбудованим чіпом, які використовують для зберігання електронних грошей та розрахунків ними, можуть застосовуватися як традиційні платіжні картки з доступом до банківського рахунку держателя. На сьогодні українці оплачують кредитними картками 1,5 млрд грн за товари в он-лайн, це 5–6 % від усього обсягу ринку безготівкових розрахунків в Україні [6]. Крім того населення у першому півріччі 2013 року здійснило платежі на 140 млрд грн в основному через банківські установи [8]. Картки з електронними грошима є ефективним інструментом для стимулювання продажу товарів і з точки зору загальної економіки та держави для збільшення прозорості грошових потоків і зниження витрат. Безумовно, на стан справ в Україні впливатимуть події в Європі, де протягом найближчих п'яти років очікується різке зростання на ринку наперед оплачених карток. Прогнози, розроблені за результатами дослідження, про-

веденого у Великобританії компанією PSE Consulting, показують, що у 2014 році європейці витратять 75 млрд євро, використовуючи наперед оплачені картки, що на рік складатиме 2,3 млрд трансакцій, – це відповідає 110 % збільшенню на рік. Таким чином, вже найближчим часом кількість карток зросте на 40 млн, а кількість оплачених наперед трансакцій досягне 150 млн. Прогнозується, що 58 % усіх купівель відбуватиметься з наперед оплаченими картками під брендами міжнародних платіжних систем Visa International та MasterCard Worldwide [9].

Новий поштовх для розвитку електронних грошей на карткових носіях в Україні, як і в усьому світі, дасть упровадження безконтактних технологій для проведення платежів. Адже нині значну питому вагу корпоративних клієнтів становлять представники малого та середнього бізнесу, які формують попит на послуги дистанційного банківського обслуговування. Крім того, дедалі більше приватних клієнтів виявляє бажання працювати з банківськими установами за допомогою Інтернет-технологій, не відвідуючи банківську установу.

#### *Список використаних джерел*

1. Івасів Б. Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей / Б. Івасів // Світ фінансів. — 2008. — № 2 (15). — С. 157–160.
2. Постанова Правління Національного банку України від 24.06.2008 р. №177 «Про схвалення концепції вдосконалення організації роботи з готівкою в Україні на 2008–2012 роки». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua).
3. Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 26.05.2006 р. № 753 «Про схвалення Концепції поширення безготівкових розрахунків з використанням спеціальних платіжних засобів». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/753-2006-%D0%BF>.
4. Постанова Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. №481 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>.
5. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: Науково-аналі-

тичні матеріали. Вип. 10 / П. М. Сенищ, В. М. Кравець, В. І. Міщенко, О. О. Махаєва, В. В. Крилова, Н. В. Гришук. — К. : Національний банк України, Центр наукових досліджень. 2008. — 145 с.

6. Загальні дані про кількість клієнтів, платіжних карток та платіжних пристроїв. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66232](http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66232).

7. Узгодження правил систем електронних грошей. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=6629@cat\\_id=66292](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6629@cat_id=66292).

8. Чому ніхто не знає реальних оборотів ринку електронних платежів? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/2/all/2012/03/30/2774484>.

9. Електронні гроші збільшили свою популярність. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vcourse.ua/ua/business/elektronnye-dengi-v-ukraine.html>.

10. Президент підписав закон про контроль НБУ над використанням електронних грошей. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/143242>.